پڵۆت لە وێژەدا.. رەزا شوان

پڵۆت چییە؟

وشەی (پڵۆت) لە وشەی (کۆمپڵۆت)ی فەرەنسی کۆنەوە وەرگیراوە، کە ئاماژەیە بۆ (پلانێکی نهێنی) یان (پیلانگێڕی). هەندێک لە توێژەنەران پێیان وایە کە وشەی پڵۆت رەسەنایەتی بۆ وێژەی ئەمریکی دەگەڕێتەوە. لە زمانی ئینگلیزیشدا (پڵۆت)ە. لە زمانی کوردیدا. وشەی (گرێ) بەرانبەر بە پڵۆتە. بەڵام پڵۆت لە گرێ فراوانتر و گشتگیریترە.

پێناسەی پڵۆت:

پڵۆت بریتییە لە نەخشەکێشانی رێکوپێکی ریزبەندیی زنجیرە رووداوەکان و گرێدانیان بەیەکەوە، کە رووداوی سەرەکی: چیرۆک، کورتە چیرۆک، داستان، رۆمان، شانۆنامە، فیلم یان هەر بەرهەمێکی وێژەیی گێڕانەوەی تر پێکدەهێنن. پڵۆت داوەکانی چیرۆکەوە دەچنێت. کارەکتەرەکان و ژینگە و ململانێیەکان، لە گێڕانەوەیەکی یەکگرتوودا، بەیەکەوە دەبەستێت. کە تێیدا هەریەکەیان (جگە لە کۆتایی)، لاینکەم کاریگەری لەسەر یەکتری هەیە. پڵۆتی بەهێز بە دەوری هۆکار و ئەنجامدا دەسووڕێتەوە. رووداوێک رووداوێکی دیکە دەورووژێنێت. لە رێگای بنەمای هۆکار و ئەنجامەوە. واتە هەر رووداوێک بە ریزبەندی لۆژیکی و یەک لە دوای یەک، بەرەو رووداوی دواتر دەبات. رووداوەکان بەیەکەوە گرێدراون، کارەکتەری سەرەکی یان (کارەکتەرەکان) دەخەنە دۆخێکی بەرەکگیری و بەرگرییەوە، ناچاریان دەکات بڕیاربدەن و رووبەڕووی دەرئەنجامەکانی ببنەوە. چیرۆکەکە بەرەو رووداوێکی چارەنووسساز و چارەسەرکردن دەبات. پڵۆت پاڵ بە کارەکتەرەکانەوە دەنێت، بەرەو گەشتێک تێهەڵبکەن. لەوانەیە گەشتەکە جەستەیی، دەروونی، ئەقڵی، سۆزداری بێت. بە زۆری هەردووکیانن واتا (جەستەیی و دەروونی) ن. گەشتی سەرەکی پڵۆت، دەبێتە رووداوێکی چارەنووسساز و یەکلایکردنەوە.

پڵۆت بە بڕبڕەپشت و بزوێنەری چیرۆکە، لە ناوەڕۆکدا ئەو بزوێنەرەیە، کە چیرۆک بەرەو پێشەوە دەبات. خاڵەکانی نێوان سەرەتا و ناوەڕاست و کۆتایی بەیەکەوە دەبەستێتەوە. پڵۆت توخمێکی بنەڕەتییە لە گێڕانەوەی چیرۆک. بەبێ

پڵۆتێکی روون، وا دەردەکەوێت کە چیرۆک ئامانجێکی نییە، یان لەیکهەڵوەشاوەتەوە. کارەکتەرەکان بەبێ ئامانج گوزەردەکەن، رووداوەکانیش بەبێ دەرئەنجام روودەدەن.

ئەم زاراوەیە تیشک دەخاتە سەر خاڵە گرنگەکان لەناو چیرۆکەکەدا، دەرئەنجامیان هەیە. هەروەها زاراوەی پڵۆت، دەتوانێت کردارێک بێت، وەک بەشێک لە پیشەی نووسین. ئاماژەیە بۆ داڕشتن و رێکخستنی رووداوەکانی چیرۆکەکانی نووسەران.

سەیر نییە کە بە درێژایی سەدەکان، پڵۆت لە بەرهەمە وێژەییە بێشوومارەکاندا بەکارهاتووە. زۆر جار پڵۆت ئاماژەیە بۆ پوختەیەکی گێڕانەوە یان کورتکردنەوەیەک لە چیرۆک. پڵۆت نهێنی سەرکەوتنی هەر چیرۆکێکە. ئامرازێکی سەرەکییە بۆ سەرکەوتنی نووسینی پەرتووکی منداڵ□ان: چیرۆک، کورتە چیرۆک، رۆمان و زۆربەی بەرهەمە ناخەیاڵییەکان و زۆرێک ل□ ه□ونراوەکان (ئەگەرچی هەموویان نین).

پڵۆتی چیرۆک، تەنها زنجیرەیەکی ئاسایی رووداوی هەڕەمەکی گوزەری نییە. بەڵکو پێویستە زنجیرەیەکی شەتەکدڕاوی رووداوەکان بێت. ئاڵۆزی و خۆشی لەلای خوێنەران بووروووژێنێت. پڵۆتی چیرۆک هەر ئەوەش نییە، کە چی روودەدات و روون دەکاتەوە، بەڵکو رووداوە سەرەکییەکانی، چۆن و بۆچی روودەدەن، روون دەکاتەوە.

پڵۆت لە مێژەوە، بەشێکی سەرەکی بووە لە گێڕانەوەی چیرۆک. لە ساڵی (٣٣٥) ی پێش زایینی، بیرمەندی یۆنانی (ئەرستۆ)، پڵۆتی (داستان) بەم شێوەیە پێناسە کردووە، کە بریتییە لە (رێکخستنی رووداوەکان) لە چیر□ک□دا. ئەرستۆ پێیوابوو کە پڵۆت (رۆح) ی هەموو کارەساتەکانە.

هەر پڵۆتێک، سەرەتا و ناوەڕاست و کۆتایی هەیە. هەر بەشێکیش خزمەت بە ئامانجێکی دیاریکراو دەکات لە پێشخستنی چیرۆکەکەدا.

بە کورتی پێناسەکردنی پڵۆت، لەوە تێدەپەڕێت کە تەنها گێڕانەوەی رووداوبێت. بەڵکو پەیوەندی بە دروستکردنی زنجیرە رووداوێکی ئامانجدارەوە هەیە، کە چیرۆکەکە بەرەو کۆتایی دەبات.

پێکهاتەی پڵۆتی نەریتی:

پڵۆت پێکهاتەیەکی تایبەتی هەیە. بە شێوەیەکی گشتی لە زنجیرەیەک، لە توخمە جیاوازە بەیەکەوە گرێدراوەکان پێکدێت. شێوازێک پەیڕەو دەکات، کە خوێنەران بەلای خۆیدا

رادەکێشێت. کارەکتەکان دەناسێنێت.
لێکدانەوە و چەمکە مودێرنەکان، پشت بەوە دەبەستن کە پڵۆت تا رادەیەکی زۆر لەسەر بنەمای مۆدێلی ساڵی (١٨٦٣) لەلایەن نووسەری ئەڵمانی (گۆستاف فرەیتاک)ەوە، پەرەی پێدراوە، بە ناوی (قوچکەی فرەیتاگ). فرەیتاک ئەمەی لەسەر بنەمای شیکارییەکانی ئەرستۆ بۆ کارەساتی دراماتیکی دانا.
رۆژنامەنووس و نووسەری ئینگلیزی (کریستۆڤەر) بەشێکی زۆری ژیانی خۆی بە لێکۆڵینەوە لە پڵۆت و چۆنییەتی بەکارهێنانی لەلایەن نووسەرانەوە، تەرخان کردووە. کریستۆڤەر ئەو تایبەتمەندییانەی دەستنیشان کردووە، کە نزیکن لە گشتگیری لە بەکارهێنانیاندا، بۆ پشتبەستن بەو جۆرە کارەی کە تێدا دەدۆزرێنەوە، کە هەموویان پابەندن بە قوچکەی فرەیتاگەوە.

لە نێوان چیرۆک و پڵۆتدا:

چیرۆک و پڵۆت هەردووکیان، زنجیرەی رووداوەکان لەخۆدەگرن. بەڵام لە چیرۆکدا، پێویست ناکات رووداوەکان پەیوەندیان بەیەکەوە هەبێت. بەڵام لە پڵۆتدا، پێویستە پەیوەندیان بەیەکەوە هەبێت.
رۆماننوسی ئینگلیزی (ئی. ئێم. فۆرستەر) بە باشترین شێوە دەڵێت:
“شا مرد، پاشان شاژنیش مرد”. ئەمە چیرۆکە.
(کەس هۆی مردنەکەی شاژنی نەزانی)

“شا مرد، پاشان شاژنیش بە خەم و پەژارەوە مرد”. ئەمەیان پڵۆتە.
(هۆی مردنەکەی زانرا.. کە شاژن بەهۆی خەمخواردی بۆ شای هاوسەری مرد و سەرینا یەوە).
(ئاری لە کەرکووک بوو. بەیانی لەخەو هەستا و چووە دەرەوە). ئەمە چیرۆکە.
رووداوی ئاسایی تێدایە و بەڵام سەرنجی خوێنەران راناکێشێت.
با پڵۆت بۆ (چیرۆکی ئاری لە کەرکووک بوو) ، زیاد بکەین:
(ئاری لە کەرکووک بوو، بەیانی لەخەو هەستا و چووە دەرەوە، بینی کەرکووک داگیرکراوە! بارووەدۆخەکە ئاسایی نییە) ئەمە پڵۆتە.
جێی سەرنج و ورووژاندنی هەست و سۆزداری دەروونی

خوێنەرانە. دەپرسن: بۆچی کەرکووک داگیرکراوە؟ بۆ دۆخی کەرکووک ئاسایی نییە؟ چۆن کەرکووک رزگاردەبێت؟

هەموو پڵۆتەکان چیرۆکن، بەڵام هەموو چیرۆکەکان پڵۆت نین.

چیرۆک، بریتییە لە زنجیرەیەک رووداو، نزیکە لە گێڕانەوەی راستییەکان، پێمان دەڵێت کە چی روویداوە.

پڵۆت، پێمان دەڵێت کە رووداوەکان چۆن بەیەکەوە گرێدراون و بۆچی چیرۆکەکە بەم شێوەیە گەشەدەکات.

جیاوازی نێوان پڵۆت و چیرۆک ئەوەیە، کە پڵۆت تەنها گێڕانەوەی راستییەکان نییە، هەر راستییەک کە بڵۆت دەیخاتەڕوو، ئامانجێکی هەیە. کارەکتەرەکە دەخاتە دۆخێکەوە، ناچاری دەکات کە بڕیارێک بدات. بەرەو کۆتاییش پاڵ بە چیرۆکەکەوە دەنێت. بە واتایەکی تر، پڵۆت تەنها بە (چی) یەوە پەیوەست نییە، بەڵکو هەروەها (چۆن) و (بۆچی) یش لەخۆدەگرێت.

توخمەکانی پڵۆت:

توخمەکانی پڵۆت، بریتین لەم پێنج توخمە (پێشەکی ـ دەستپێک، هەڵکشانی رووداو، لووتکە، داکشانی رووداو، کۆتایی ـ دەرنجام) بە زانینی هەموو لایەنەکانی هەریەکە لەم توخمانە پێویستیی بە شارەزایی و بە لێکۆڵینەوە و بە باسێکی دووردرێژ هەیە.

زۆر بە کورتی و بە چڕی باس لەم توخمانەی پڵۆت دەکەین:

١ـ پێشەکی: یان دەستپێک یان سەرەتا، یان نمایش یان روونکردنەوە. بریتییە لە نمایشی رووداوەکان و ناساندنی پاڵەوان و کارەکتەرە سەرەکییەکانی چیرۆکەکە. بریتییە لەو پاشخانە دراماتیکییەی کە باردۆخی دەوروبەری گێڕانەوەی چیرۆکەکە روون دەکاتەوە. شوێنی رووداوەکان دەخاتەڕوو. لەم بەشەدا، پاڵەوان ئامانجی سەرەکی خۆی دەدۆزێتەوە. بە زۆری کێشەیەکە، پێویستە چارەسەر بکرێت.

٢ـ رووداوە هەڵکشاوەکان: ئەم بەشە زنجیرە رووداوەکانی داهاتوو دەخاتەڕوو، کە سەرنج و گریگێدان و گرژی و ململانی و خۆشنوودی دەورووژێنن. لەم بەشەدا، پاڵەوان رووبەڕووی چەندین بەرۆکگیری و بەربەست دەبێتەوە، زۆر جار ئەم بەربەستانە، لە شێوەی کارەکتەرێکی دژایەتی و کردارە تێکدەرەکانییەوە دێن. ئەم بەربەست و بەرۆکگیریانە، ئیرادەی پاڵەوان بەهێزدەکەن ـ هەندێک جاریش بە هیوای دەکەن ـ گرژییەکان زیاتر بەرزدەبنەوە. لەگەڵ پێشکەوتنی رووداوە هەڵکشاوەکان بەرەو قۆناغی داهاتووی چیرۆکەکە.

٣ـ لووتکە: ئەمە خاڵی وەرچەرخانی سەرەکییە لە چیرۆکدا. کە رووداوەکە یان رووداوەکان دەگەنە لووتکە. بە زۆری دەبێتە هۆی کۆتایی هاتی ململانێیەکان یان کێشەی سەرەکیی چیرۆکەکە. زۆربەی لووتکەکان بریتین لەوەی، کە پاڵەوانی چیرۆکەکە بڕیارێکی چارەنووساز دەدات. کە دەرئەنجامی چیرۆکە یەکلایی دەکاتەوە.

٤ـ رووداوە داکشاوەکان: بریتییە لە زنجیرەیەک روودان، کە باس لە دەرئەنجامی لووتکە دەکەن. لەم قۆناغەدا، کارەکتەرەکان کێشەی ناوەندی چیرۆکەکە چارەسەردەکەن.

٥ـ کۆتایی: کۆتایی (دەرئەنجام) بریتییە لە گەیشتن بە ئامانجی چیرۆکەکە و چارەسەرکردنی کێشە و کۆتایی هاتنی گرژی و ململانێ و دیارکردنی چارەنووسی پاڵەوان و کارەکتەرەکان. پاڵەوان یان دژەبەر، لەوانەیە سەرکەوتن بەدەستبهێنێت. یان هەریەکەیان، پلەی جیاوازی سەرنەکەوتن و شکستیان بەردەکەوێت.

(*) بە ئەم نووسینەم. زۆر یا کەم سوودم لە چەندین ماڵپەڕەی ئینگلیزی وەرگرتووە.

نەرویج: ٢٠٢٥